

Мирослава Криськів

кандидат педагогічних наук, викладач кафедри української мови та методики її навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, mira.kriskiv@ukr.net

ВИРАЖАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВІРШОВАНИХ ФРАГМЕНТІВ У ПРОЗІ БОГДАНА ЛЕПКОГО

Талант Богдана Лепкого різноаспектний, багатогранний. Зокрема, на ниві літератури він виступав і як поет, і як прозаїк, і як публіцист, і як критик та літературознавець. Проте суспільно-політична ситуація, в якій перебувала Україна у складі Радянського Союзу, ніскільки не сприяла популяризації його творів серед української читацької громади. Навпаки, робилося все можливе для того, щоб про цього письменника в Україні ніхто не знав. Причиною були як факти з життя Б. Лепкого (участь у визвольних змаганнях 1917-1920 рр., еміграція з «визволеної» Західної України), так і національно-патріотичне спрямування його творів (відображення подій найбільш критичних моментів української історії – від княжих часів, від трагічного періоду XVII-XVIII століття до не менш трагічних часів першої та другої світових воєн).

Один із показових фактів: у двотомному збірнику «Пісні та романси українських поетів» («Радянський письменник», 1956 р.) не знайшлося місця для знаменитої пісні «Журавлі», широко відомої за межами України. А що вже говорити про фундаментальну пенталогію «Мазепа»! Навіть відомий літературознавець Теофіл Комаринець у своїх дослідженнях пише лише про тетралогію, не знаючи про видану в Канаді повість «З-під Полтави до Бендер» [3].

Унаслідок такого інформаційного бар'єру кілька поколінь українців майже нічого не знали про творчість Богдана Лепкого. А після того, як, уже в умовах незалежної України, творчість Б. Лепкого (хоч і в далеко не повному обсязі) дійшла до читачів, більшу увагу привернули його прозові твори, передусім – на історичну тематику. Б. Лепкий як поет і досі залишається маловідомим.

Між тим, потяг письменника до поетичних форм вислову, увага до виразової сили віршованого слова помітні і в його прозових творах, зокрема – в тих, що увійшли до пенталогії «Мазепа».

Простежимо це на матеріалі повістей «Мотря», «Не вбивай», «Батурин» [1; 2]. У цих творах знаходимо велику кількість віршованих вкраплень, які умовно поділити на дві групи:

- 1) уривки з більш чи менш відомих текстів, різних за походженням;
- 2) авторські фрази чи розгорнуті фрагменти тексту.

У межах кожної з цих груп спостерігаємо різні за комунікативним призначенням висловлювання.

Так, у ряді випадків автор наводить суто етнографічні матеріали, які характеризують ті чи інші ситуації.

Ось опис гуляння:

«Музики вдарили метелиці... Ніби степовий вітер улетів у салю» «Вікна стали крутитися, і долівка ніби підскакувала під козацькими чобітьми».

Природно, що в текст введено куплети з жартівливих народних пісень:

Як гуляв, так гуляв,

Ні чобіт, ні холяв,

Як додому прийшов,

Не було й підшов.

Ой ти, ткач, ниткоплут,

А я бондарівна,

Піди геть, відчепись,

Я тобі не рівна [1, с. 160].

Найбільш показовим, найтісніше пов'язаним з сюжетом і концепцією усієї пенталогії є розгорнутий віршований фрагмент повісті «Батурин», в якому передано думки і переживання Мотрі після падіння гетьманської столиці [2, с. 469-472]. Страшні картини руйнування і катувань, невдача наміру підірвати замок, образи від Меншикова під час допиту, що вимагали неймовірного напруження волі, цілковита залежність від примх ворога – все це до краю

виснажило її фізичні сили, викликало хворобливі марення впереміш із баченим і пережитим:

...Запалюються на полях збіжжя,
по селах стріхи,
скрізь червоні віхи,
горять ліси,
жаль Божої краси,
жаль України...

Куди ви, куди, демони руїни?

Мотрю мучить думка, як можуть нормальні люди чинити такі звірства.

– Хто ви, люди? Звідкіль? З півночі?

Невже ж там живе така людська порода?

Від рода та до рода

озвірення народа.

Згадується благородний полковник Скорін, який, не бажаючи бути причетним до безчинств Меншикова і сп'янілої від крові російської солдатні, застрелився.

– Невже ж там, у твоїй вітчизні,

лучаються теж люди,

що мають серце в груді...

Який ти нещасливий!

Такий, як я,

сестра твоя в Христі...

Подай же руку мені.

Крізь провалля віків,

крізь помсту і гнів

помандруємо назустріч Христові,

В країну нової обнови.

Розбурхана уява перестрибує на інше питання – про себе і свою сім'ю:

– Чого затис уста?

Гадаєш – жінка я пуста?...
Савська цариця?
Киприди жриця,
Содоми дитина?
Кинута на українські лани?
Єлена з Троянської війни?
Ах, ні.
Куди там мені?
Я тільки Мотря, Кочубеєві донька. Знаєш? Того,
Що голову зрубали, бо забажав булави.
Не так він, як мати.
Не важко булаву до рук своїх дістати,
А важко донести щасливо до могили.
Глянь на тих, що досі її носили.
І новий поворот – до подій у державі:
– Грім землю трясє,
повертаються вгору ріки...
І зразу ж – як наказ самій собі:
– Замкни, замкни повіки,
бо... збожеволієш!
Рідна мати не знала мене...
Мати дитину жене
у монастир...
Злітаються круки на жир.
Бачиш? Скільки їх!
Круки – це гріх!
Злітаються на жир і крячуть,
В небі ангели плачуть.
Мій сон згорів.

Не тільки зміст цього внутрішнього монологу, але й його форма, ритмічна і граматична організація дають змогу відчувати, що «Мотрині думки розліталися, як птахи, на всі сторони світа. Мотрі здавалося, що з ними розлітається і вона» [2, с. 470]. І знову автор надає слово їй:

...Це не Мотря.

Мотря була друга.

Мотря – це була потуга,

а тепер – неміч безсила,

Мотря, як цвіт, котрий підкосила

Судьби невблаганна коса.

Та не надовго зупиняється думка на особистій долі. Важливіше інше: що буде далі? Віра в майбутнє диктує, що:

Не скінчився світ,

з-над могили сонце встане,

усміхнене, рум'яне,

дихне жадобою життя.

А реальність навіває інші думки:

– Чуєш, мамо? Дзвонять дзвони.

Похорони... похорони...

Ховають Україну.

Насипали могилу аж до хмар.

А на могилі не хрест, а цар...

А гуш! А гуш! А гуш!

Женіть його, женіть, бо шкода душ!

І знову авторський коментар: «Мотря губилася в думках, розпливалася в них, – як річка в морі, як звук у просторі, як слід вірла в хмарах» (віршова стихія проникає і мову автора).

Любов Федорівна, яка вже позбулася колишніх амбіцій, заспокоює доньку: нема такої могили, щоб можна було Україну похоронити. І наче разом з нею це говорить і сам Б. Лепкий.

Монолог-марення, уривки з якого тут наведено, у повісті «Батурин» займає ледь більше трьох сторінок. Можна лише уявити, скільки місця потрібно було б, щоби все, що кипіло у душі Мотрі, висловити звичайною прозою. Напрочуд вдалий вибір форми викладу дозволив авторові передати сум'яття почуттів, розвихреність думок недужої жінки, ніби узагальнюючи, підсумовуючи усі викладені раніше деталі сюжету. Тут спрацьовує усе: і різні за структурою, комунікативною метою та інтонацією речення, і їх неоднаковий розмір – від одного до великої кількості слів, і розчленування речень на різні за розміром фрагменти, що римуються, і відсутність якогось стандарту у кількості римованих синтагм та їх взаємному розташуванні, і різноманітність емоційно забарвленої лексики, і багатство образних засобів.

А ще – контрастність зображених картин. Так, трагізм поразки, яскраво показаний у наведених вище сценах, стає ще відчутнішим від епізоду захоплення керівника героїчної оборони Батурина Чечеля.

«До села наблизилася ватага гільтаїв... Гріш їх манив, їх манила нажива. А все інше не мало для них ніякої ваги.

Обступили майдан, налетіли, на нього, як круки, що зачули падло».

Невже ж це Україна, невже ж отся розбишацька ватага – це їхні земляки, люди одної віри і одної крові з тими, хто так самовіддано захищав гетьманську столицю? Чечеля зв'язали, поволікли до саней і рушили з місця під супровід блюзнірських сороміцьких пісень. Цей бандитський розгул виливається у викликаній успіхом здійсненого розбою пісні:

Поспішайся, Чечелику,

Чекає москаль,

Вже для тебе пристроєно

Осиковий паль [2, с. 514].

Цим грайливим ритмом, цим знущальним «пестливим» звертанням на фоні страшної трагедії автор вносить завершальний штрих у художню характеристику роз'єданого, поділеного на протиставлені за рівнем свідомості прошарки українського люду, доля якого вирішувалася не на роки а на століття.

Отже, як бачимо з розглянутих віршованих фрагментів, автор цілеспрямовано використовує їх для того, щоб змалювати звичаї і побут народу, показати природний гумор українців, виявити стосунки персонажів, відтворити їхні почуття і переживання, висвітлити найбільш трагічні події в Україні початку XVIII ст. Незважаючи на те, що Богдан Лепкий у своїх поетичних творах заявляв, ніби йому «байдужі всі правила, майстерні строфи, ритми, рими» («Моя душа, як струна тая...»), бо поезія «в людях і в природі», а не «в химернім ритмі і рими» («Поезія»), на практиці він успішно підпорядкував ці ритми і рими відтворенню історичної правди і стану душі героїв своїх творів.

Список використаної літератури

1. Лепкий Б. С. Твори: в 2 т. Київ: Дніпро, 1991. Т. 1: Поезія, оповідання і нариси, історичні повісті. 861 с.
2. Лепкий Б. С. Твори: в 2 т. Київ: Дніпро, 1991. Т. 2: Повість, спогади, виступи. 718 с.
3. Творчість Богдана Лепкого в контексті європейської культури ХХ століття: матеріали Всеукр. наук. конф., присвяч. 125-річчю від дня народж. письменника / відп. за вип., ред. Н. М. Поплавська; за ред. М. П. Ткачука. Тернопіль: ТДПУ, 1998. 388 с.